

Összefoglalásképpen helyénvaló megemlíteni néhány közös vonást azon nyelvek között, amelyekkel az utóbbi fejezetekben a szumér nyelvvel végzett összehasonlítás folyamán foglalkoztunk. Az urali és altáji nyelvek összefüggése — bár azt valamikor bizonyos nyelvészek vitatták — beigazoltnak látszik... Björn Collinder a szótárában erről tanúskodik (Björn Collinder: *An Etymologic Dictionnaire of the Uralic Languages, Uralo Altaica*, Stockholm, 1955. 149. lap), valamint Aurélien Sauvageot is az 1936-an kiadott művében. A magyar nyelv egy különálló nyelv az uraliak között; véleményem szerint az egyedüli életben maradt abból az urali ágból, a «szkita—kazar»-ból, amely egyébként eltűnt. Közelebb áll a finnugorokhoz, mint a török nyelvekhez. —

A magyar jelenleg az élő nyelvek közül, bizonyos vonatkozásokban, valóban a finnugor nyelvekhez leginkább hasonlítható. Azonban, eltekintve néhány részleges szerkezeti rokonságtól és bizonyos elemi szóegyezésektől, súlyos nyelvtani és számos szótárbeli eltérések még az elemiben is, arról tanúskodnak, hogy itt inkább egy oldalági rokonságról van szó, mégpedig távoliról... A magyar finnugorista nyelvészek már több mint egy évszázad óta aprólékosan rendszerezték a kérdéses nyelveket, felvonultatva több érvet, amelyek szerint szoros közelség áll fenn az északi finnugor nyelvek és a magyar között... Ez utóbbi szempontból már kevésbé meggyőződtek a finn nyelvészek, akik igen előrehaladtak, de nézetük szerint kizárnának — nem idevalóként — mindent — ami nem európai nyelv.

A magyar finnugoristák azzal támasztották alá a magyar nyelvnek az északi finnugor nyelvekkel való egyezésének tézisé, hogy hivatkoztak bizonyos közös elemi szavakra, valamint alaktani egyezésekre, amelyek azonban mindig csak részlegesen ebben a tekintetben... Ezek között a testrészekre vonatkozó 11 finnugor szó egyezik a megfelelő szumér szavakkal és a magyarral, — a testrészekre vonatkozó 45 magyar szó egyezik a megfelelő szumér szavakkal (lásd az előző szótárt). A névmások közül kettő, vagyis a többes szám első és második személye hasonlít a finnben és a magyarban, négy pedig eltérő. A szumér egyes szám első személye az EME-KU-ban «ngae» (ga-e) hasonlítani látszik a magyarhoz: én, eng-em; a szumér EME-SAL változatban a «ma-e» hasonlónak látszik az északi finnugorhoz, lásd a finn első személyt: mine és me... A kötőszók közül 2 finnugor megegyezik a szumérrel, 4 pedig a magyarral (lásd a szótárt). — Az erősítő szók közül 4 magyar egyezik a szumérrel (ám-ám) viszont a finnugorokban = ø. A magyar ragok csaknem mind egyeznek a szumérokkal, ezzel szemben alig a finnugorokkal. — Az egyszerű számnevek közül több hasonlít a finnugorban és a magyarban. A többszótagúak viszont különösképpen eltérők. A szumér számnevek egyáltalán nem biztosak. (A szövegekben számjegyekkel jegyezzük fel őket.) ... A 6 = a-ás?; a 8 = ussu? = na-ussu?; a 9 = ilimmu? = ki-ilimmu? = kilenc (külön?), közelinek látszik?... Az összetett számjegyekben a finnugor nyelvekben a kisebbik megelőzi a nagyobikat; a szumérben és a magyarban viszont

a nagy számjegyek megelőzik a kisebbeket. (Ez a rendszer legalább is kitűnik a szumérben — szumér: i-min, $5+2=7$; u-aš, $10+1=11$.) ... (A magyarban a rendszer ugyanaz az összes összetett számjegyeknél.) A finnugor nyelvek vonatkozásában a magyarral szemben ténynek látszik az, hogy az elemi szavak egyezése — és csaknem kizárólag azoké — egy igen távoli rokonságra mutat, az egészen régi korszakból... Ezzel kapcsolatban mégis megjegyzendő: szumér «lú» = «ember, az, aki», a finn «luu» = ő (Steinitz, 95); a zürjén «luw» ugyanabban az értelemben; az osztyák «luu»(lú) = ő (nőnemben) (Do.-Erd., 55); osztyák «u», zürjén «u» = ember (St. Chrest., 75) — a magyarban: elemi igeigek és részesülő (participium): lev(-ő).

Néhány példa a sajátosan nem egyező finnugor elemi szavakra: osztyák: naürüm, magyar: fiú, ifjú, szumér: ibila; osztyák: chatl, vogul: chotol, magyar: nap(-al), szumér: nab (jel:égitest); osztyák: art, magyar: idő, régi magyar: ydeu, szumér: ud(-da); osztyák: csisztoiasz, vogul: charma, magyar: mező, szumér: mada, akkád: mátu = ország, vidék; osztyák: laim, vogul: szagrak- magyar: fejsze, akkád: pašu; osztyák: palat, vogul: lyulin, magyar: magas, szumér: mah = fenséges, magas; osztyák: kenafsz, vogul: kenafsz, magyar: sző, szumér: sza = háló, fonni; osztyák: nut, magyar: mi (névmás), szumér: bi = az (mutató névmás).

Ami az alaktant illeti ebben a tárgyban, bizonyos egyezések nem hagynak kétséget, viszont a finnugor

nyelvekben fontos ellentétek vannak a magyarral és a szumérrel szemben is.

1) Hiányoznak az előragok, elő-igék, előképzők, amelyek a szumérben lényegesek, ugyancsak a magyarban is.

2) Az osztyákban megvan a kettősszám (Duális).

3) Tagadó igék vannak a finnben, mégpedig elemiek.

4) A szenvedő alakot előnyben részesítik az igéknél. A finnben: tämä kiirja on isän antama = szóserint: ez a könyv adva van az apa által = ezt a könyvet az apa adta. A passzívum alig van meg a szumérben, ami van, az elmosódott. A magyar kerüli a szenvedő alakot, ritkán műveltetéssel helyettesíti.

5) A szumérben a belragoknak az a funkciója, hogy alakítsák az összetételeket és a kifejezéseket. Ezek megmaradtak a magyar családias nyelvben, fontosak a kaukázusiakban, viszont hiányoznak a finnugorokban.

6) Még a funkcionális belső hajlítás (flexio) is megvan a finnugor nyelvekben az igeigekokban, a magánhangzók funkcionális változása, sőt a mássalhangzóké is. (Ablaut. W. STEINITZ, Ostiakische Chrestomathie)... ..ma-ta (főnévi igenév), mijam (múltidejű igenév), mij-man (gerundium), (a «man» rag), mija (parancsoló mód). Az ilyen hajlítás (flexió) ismeretlen a szumérben és a magyarban is.

7) A «lenni» ige segédige feladatot teljesít a finn nyelvben («on»), de egyáltalán nem a szumérben, valamint a magyarban sem, lévén önálló ige.

8) Többszótagosságra való irányzatot látunk a finn nyelvben, még a számneveknél is.

9) Az összetett számneveknél fordított a sorrend: elől vannak a kis számok és utánuk következnek a nagyok, szemben a szumérrel és a magyarral is.

A magyar nyelv «urali» nyelv, de egy különálló idióma, «szkita-kazar» (lásd az előző szótár fejezeteit), az egyedüli túlélője ennek a csoportnak... amely «kaukázusi fajtának» is vehető... ámbár nem szűkebben kaukázusi. Ha a szókincsét tekintjük, mégis eltérő...¹

Helyén való itt fölvonultatni — *mint szótárösszefoglalást* — néhány általános adatot. Az itt vizsgált szóegyezések a szumér értékek mellett a következőképp alakulnak: 23 egyezés van a latinban; körülbelül 40 az etruszkban(?); 20 az akkádban; kb. 20 (a bizonytalanok nélkül) az örményben; kb. 50 a török nyelvekben (a kiegészítésekkel együtt kb. 75); 96 az északi finnugorokban (kiegészítésekkel b. 110); 923 *a magyarban* (ennek 8 0/0-a csak valószínű). Ezenkívül kb. 10 van a kaukázusiakban, 3—4 a bászokban, 3 a bretonban, 2—3 az arabban.

Fent eltekintettünk az ősrégi közel-keleti, nem mezopotámiai nyelvektől, amelyeknek az olvasata még nem készült el teljesen. Az összehasonlítások céljaira csak 1050 szumér szót, a nem összetetteket vettük alapul.

¹ Théophylaktos Simocattes, a VII. századból ismert bizánci történész emítést tesz egy földrengés rombolásáról az 582. évből, amikor az «unugurok» BAKAT városa elpusztult, amely várost ez a nép építette... (Bakta helységnév most is gyakran előfordul Magyarországon.) — (Théophylaktos Simocattes VII, 8, 13.) Ezenkívül még: Madzaron, Castellum in confinio Romanorum et Persarum positum (II, 18, 7). — (Théoph. Sim. — Index nom. TEUBNER, 1857.)

NYELVCSOPORTOK ALAKTANI ÉS HANGTANI ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁBLÁZATA

1. Ragozás. — Névutók: szumér; ... török (ó-török, V. Christian, 57); kaukázusiak (V. Christian, 76, 78 és Tseretheli, JRAS 1913, 1915); magyar, finnugor, munda-kól, szantali (V. Hevesy, 45); tibeti (Meillet-Cohen, A világ nyelvei, 1952; H. Maspéro, 536); etruszk (?) (J. Martha: La langue étrusque, Paris, 1912); ... (paléoszibériai, Meillet-Cohen, R. Jakobsen, 418); paleo-amerikai nyelvek (M.-C., A. Hadricourt, 1161); eszkimó (M.-C., J. Parrot 1168); japán (többrendbeli kézikönyvekben is) ... (néhány keletafrikai nyelv).

2. Hangrendilleszkedés (mérsékelt); szumér (mérsékelt); török (teljes); magyar (mérsékelt); szantali-munda-kól (St. Konow, V. Hevesy, 20, 21); dravida (mérsékelt, V. Cristian, 63 és St. Konow, LSI, IV.); tibet-burmai (V. Christian, 66 és Meinhof 212, 21).

3. Váltakozó mássalhangzók: g-m, m-b (m,v), ng-m, a végződéseken: n-m, stb.; n-l; szumérben, törökben (V. Christian, 55); dravida (C. 63 és St. Konow, LSI, IV.); tibet-burmai (C. 66); kínai (C. 70 és C.J. Ball Chinese

and Sumerian, Oxford, 1913); szumér: kalam-kanam; magyar: dalol-danol ... (régies) kedig-pedig, csuron-csurom (víz); szumér: ga-e/ma-e, gar/mar; marun/barun, mammi/mabi; nin/nigin/nimen; nimgir/migir/migir; kalam/kanag; udun/udul; sum/sun (R. Jestin, *Le Verbe*, I).

4. Mássalhangzók áthasonulása: szumér R. Jestin, *Abrégé*, 42); magyar, paleo-szibériai, jenisszei (M.-C., R. Jakobsen, 410); némely tunguz nyelv.

5. Mássalhangzók (részleges) gyengesége: szumér; török (C. 61); finnugor (Setälä, JSFOu, XIV. 3); magyar; óceániai nyelvek (C., 73—74 és W. Schmidt).

6. Szóvégi mássalhangzók elhagyása: szumér; magyar; tibet-burmai (LSI, III. I. 4; Christian, 66); óceániai nyelvek (Chr. 73—74).

7. Magánhanzós jelleg: szumér, magyar, finnugor, török, jenisszei, kínai, japán.

a./ Közbeiktatott fonémák, másodlagos magánhangzók (ejtéskönnyítők): szumér (Jestin, *Abr.* 36), magyar: küld-tem = küld-ö-ttem stb. (a «tt» kettőzése a jó hangzás végett).

8. Szóalakítás (igenevek): szumér, kaukázusiak, magyar, munda, szantali (V. Hevesi, 56), tibet-burmai (Chr. 66—67), török.

9. Igenevek: szumér, kaukázusiak (Chr., 84), finnugor (T. Lehtisalo, 33), magyar, török, (munda, szantali, Hevesy V., 59).

10. Meghatározók: szumér, magyar (fontosak, -nő, -né; -fa; holmi- stb.); burmai (rong) ... (E. Drexel, Ch., 64), afrikai nyelvek (bantu) /Meinhof/, melanéziai nyelvek (M.-C., 675) (maradványok az angolban) -man, -woman, -tree (és még más élő nyelvekben).

11. Birtokos főnév hátravetése (kalapja az apámnak): regens rectum: szumér (vagylagos, nyomatékban), sémi, akkád; hamita (Chr., 99, Meinhof 30); indo-európai nyelvek (német); latin (vagylagos), magyar (nyomatékos), polinéziai (M.-C., Faublée 669).

12. Birtokos főnév előrehozása (apám kalapja): (rectum regens: szumér (nyomatékos) (Jestin, *Abr.* 51—52) (Christian, 57—58, 61, 64 és K. Bouda 14), török, magyar (vagylagos), nyugat-kaukázusiak (Bouda, 14), bászok (Bouda, uo.), tibeti, dravida, paleo-szibériai (M.-C., 415).

13. A birtokoset-ragos rektumot a regens birtok-raggal követi: (apámnak kalapja) szumér (Jestin, *Abr.*, 52), magyar, finn (Budenz, *Finn nyelvtan*, 36—37), török.

14. A jelzői melléknév hátravetése (kalap, szép): szumér, szémita, hamita, latin és görög (vagylagos), északnyugati kaukázusiak (Dumézil, 36), népies magyar, nyomatékos.

15. A jelzői melléknév előrehelyezése (szép kalap): szumér (a régebbi korban) vagy nyomatékos (Jestin, *Abr.* és Christian is, 58, 61, 64), dél-kaukázusiak (georgiai, Dumézil, 36—37), magyar, finnugor, török, szankszrit

(Renou, 399. §), indo-európai nyelvek, latin és görög (vagylagosan).

16. Birtokragok, vagy birtokos névmások hátrahelyezése (házam, enyém): szumér, (georgiai, független névmások, Chr., 76), finnugor, magyar, török, sémik, akkád; maláji (M.-C., J. Faublée, 659), eszkimó (M.-C., J. Parrot, 1171).

17. Kérdőnévmások és számjegyek birtokos ragja: szumér (ana-zu=mi a tied?, magy. mi-d?), kaukázusiak (Chr. 83).

18. Helyrag és birtokrag a participiumokhoz: szumér (ba-a-ni/ba-a-a-ni=ad-tában), magyar: isten-ad-(-o-)tt-ában, finnugorok (igenév után), török nyelvek.

19. Többszörös összetétel, szócsoporthoz: például: szumér, kaukázusi nyelvek (F. N. Fink, Chr., 79), török, magyar, finnugor nyelvek, paleo-amerikai nyelvek (M.-C., A. Haudricourt, 1161), eszkimó (M.-C., J. Parrot, 1169).

20. Egyes szám a többes szám helyett (névszóban és melléknévben, pl. jó ember-ek): szumér, kaukázusiak, magyar, dravida, török nyelvek, néhány paleo-szibériai nyelv (M.-C., 419, R. Jakobsen), óceániai nyelvek (Christian, 71).

21. Számnév, egyes szám használata (tíz ember, nem tíz ember-ek): szumér (mindig), ural-altáji nyelvek, magyar (mindig), kaukázusi nyelvek (a legtöbbször, Tseretheli, JRAS, 1913, 1915) (lásd georgiai).

22. Hangtani hasonlóság a többes ragjainál: szumér szumer -e-ne, kaukázusi-georgiai -ni, magyar -nyi (menyiségképző), szumér: eš, georgiai -(e)n, es. (Chr. 76.)

23. A névszó kettőzése a többes számban: a szumérben lehetséges, mint archaizmus, óceániai nyelvek.

24. A kölcsönösség kifejezése: lú = ember, lú-lú = egyik-másik ember; esetraggal: lú-lú-ra = ember-ember-nek (rész eset) (a szumérre vonatkozóan lásd: Jestin, Abr., 61).

25. A nyelvtani nemek hiánya: szumér, kaukázusiak, magyar, török nyelvek, óceániai nyelvek.

26. A tárgyeset ragtalan is lehet (látom a házam): szumér, kaukázusi nyelvek, finnugorok, osztyák, régi magyar, korszerű magyar, a névmásoknál; tibet-burmai (K. Bouda, 9).

27. A mondattani szórend: szumér, kaukázusiak (Chr., Bork, OLZ, 27), ural-altájiak (kínai, .. M.-C., H. Maspéro 601).

a./ Az alany és állítmány közé tett tárgy és határozók. Az ige a mondat végén: szumér, ural-altáji, magyar, paleo-szibériai (M.-C., R. Jakobsen, 419), tibet-burmai (M.-C., H. Maspéro, 535 és 551), paleo-amerikaiak (M.-C., A. Haudricourt, 1162).

b./ A szó helyzete meghatározza az alaktani értékét: szumér, régi finnugor és régi magyar (A. Sauvageot,

Mondattan, 5—6, 8), kínai (M.-C., H. Maspéro, 601), maláj (M.-C., J. Faublée), közép-afrikai (M.-C., Delafosse, 746), bászok (K. Bouda, 14).

28. Jelen vagy múlt időbeli részesülő vonatkozó mellékmondat funkciójában (a jövő-ember=lú-gin-a=aki jön; a leesett alma=hashur sub-ba): szumér, kaukázusiak (Dumézil, 36 és K. Bouda, 14), finnugor, magyar, török, bászok (K. Bouda, 14), tibeti (K. Bouda, 15), dravida (M.-C., J. Bloch, 499), sémi, akkád, hamita (Chr., 90, Meinhof).

29. A szenvedő alakot kerüli: szumér, magyar, török, paleo-szibériai (Jakobsen, 420).

30. Előragok (igekötők): szumér, akkád, nyugat-kaukázusiak és bászok (K. Bouda, 2—3), magyar, szanszkrit (L. Renou, 109/135), latin, görög, indo-európai nyelvek.

31. Belragok: szumér, kaukázusiak, magyar (családias nyelvben, régiesen), jenisszei nyelvekben (Bouda, ZDMG 90, 154), tibeti (Bouda, St. Wolfenden, 7, 8) bantu (Chr. 50).

32. Részeset vonzása tárgyeset helyett (kivételesen): szumér (Delitzsch, 165. és 214. §, Poebel, Grundzüge, 585. §), kaukázusiak (Bouda, 10) magyar (népies nyelvben, nem tájszólásban), «néz-tem neki», ehelyett: néztem őt (kivétel).

33. Kapcsolt igék kiegészítik egymást: szumér (megkettőzve rokonértelműek), hasonlóképpen a magyarban,

a finnugorban és a szanszkritban (L. Renou, 368... kettőzött igék).

34. Óhajtó móddal is kifejezhető a «jövő idő»: szumér, magyar («haza mennék»), hasonlóképpen a franciában is (a határozottság helyett).

35. Óhajtó mód kötőszavai: szumér: he-, ha-, (hu-), ujjur: -hai, magyar: hadd, hogy (a kötő mód részére is), a régi magyarban: hug (g = gy).

36. Az ige egyedül is mondatot alkothat: szumér... ba-kú-e=eszik belőle stb. (Inanna leszállása, E. Chiera, Szumér vallásos szövegek, 210, 212, lásd az előző jegyzékben), magyar (lásd fentebb), a török nyelvekben, a szanszkritban).

37. Névmástövek egyezése: szumér, ujjur, finnugor, magyar (lásd az előző fejezetben az egymáshoz közelálló nyelveket).

38. Mutató elemek egyezése: szumér (e, ne e-ne), magyar (-e, -ne, ne!), török nyelvek, (tibet-burmai: -co, ... M.-C., 536—537).

39. Mutató névmásokból származó igeragok: szumér: e-ne vagy e-ne-ne, jelen idő többes szám 3. személy (Jestin, Abr. 72, 58, 59), magyar -e, -ne (népies), és a többes szám 3. személy ragja: (-e)-né-ne-(k), a többes «k»-jával, egyes szám 3. személy: -e-ne, pl. kell-e-ne (feltételes mód).

40. Megfelelő jövő időrag: szumér (-de, e-de, hozzá még a régi -ad, Chr., 84), kukázusiak (gyakorító, kezdő igeik részére stb., lásd Dirr, Trubeckoj), magyar: -end, -and, amely egy kissé ősi.

41. Parancsoló módban az igeikötőnek a gyök után való vetése (menj el!): szumér, kaukázusiak, magyar (az összes igeikötőket hátraveti), a németben, indo-európai nyelvben ez csupán az erre minősített igeikötőkkel történik (lásd az előző fejezetet).

42. A személy vagy tárgy számjegy mellett, egyes számban van: szumér (mindig), az ural-altájiak (mindig), a kaukázusiak (nagy részt) (Tseretheli, JRAS, 1913, 1915).

43. Összetett számnevek képzése: nagyobb + kisebb: szumérben, magyarban, török nyelvekben; kisebb + nagyobb: a finnugorokban és az indo-európai nyelvekben (11-től kezdve).

44. Tagadó mondat szerkezete. — Nincs tagadó ige: szumérben, kaukázusiakban (georgiai), magyarban, viszont volt az etruszkban (J. Martha szerint), a latinban és van a finnben. A tagadás «n»-je megvan a szumérben, a magyarban, a szanszkritban, az indo-európai nyelvekben.

45. Nyomatékszó gyakori használata: a szumérben: ám, -na-, stb. (Jestin, Abr. 100 és Jestin, A szumér ige I.), a magyarban (ám, no stb.), a finnugorokban, a munda-kólban (Hevesy V., 84).

46. Igék, «álsegédigék». — A szumérben az «ag» és «du» igeikötők néha előfordulnak az ige-komplexumban, mint kiegészítők, önálló jelentés nélkül. Ezek erősítik az uralkodó igeikötőt... ag=tenni, du=építeni, elkészíteni, kiegészítik az ige fogalmát. Az «ag», sőt az «ang» (ag), «uš, ul» (=šu-gid) szumér igeikötők csak a magyarban fordulnak elő mint képzőkiegészítők, bővítők. Így számos igeikötővel főleg mozgást kifejező igeikötőt alkotunk. Így az «ag»=tenni-nek megfelel a rag: moz-og, dob-og, csep-eg igeikötőkben... az ang=szeret, mérni-nek: szor-ong, terj-eng... az «uš-nak»=követni, irányt követni, űz-ni: köt-öz, bog-oz... az «ul»-nak=irányítani, ütni: por-ol, korh-ol, unsz-ol... Ezek mindig kiegészítik az igeikötőt és nem módképzők, mint ahogy ez a török nyelvekben megvan... Az -ag, -eg, -og elemekkel a magyarban főneveket és mellékneveket is képezhetünk, pl.: szűny-og, hany-ag, rész-eg stb.)

47. Kettős tövek mély és magas hangzókkal: a szumérben: uri-eri, emen-umun, a magyarban: kever-kavar, csöbör-csupor. Ilyenek előfordulnak a török nyelvekben is.

48. Ragok és szóképzők egyezése: a szumér -ta, a finn -ta, a magyar -tól, -től, ó-ta, a török -ta, a japán -ta; a szumér -ra (részben eset), a magyar -ra (irányt kifejező részben eset), a török -ra/ru; a szumér -ra (szétválasztó), a magyar -ról, -ró (szétválasztó); a szumér -še, -eš/uš, a magyar -hez, -hoz, a török -isz; a szumér al-, a magyar el-; a szumér e, ne, e-ne, a magyar -e, ne;

a szumér *nu*, *nu-am*, *nam* (tagadás), a magyar *ne*, *nem*, *osztják nem* ... (egyébként a finnugorok *nunáció* nélkül: *ei* ... (lásd a nyelveket).

49. Szavak képzése mondat által: szumér: *gaba-nu-zu* = vetélytársat *nem ismer* = derék; *giš-nu-zu* = férfiasságot *nem ismer* = szűz ... *nimgir-še-du* = igazgató által szerzett, felfogadott = napszámos ... a magyarban: *bor-nem-issza* (tulajdonnévképpen is), *hánya-veti*, *szél-verte*, *botcsinálta*.

50. Igeközők iránymutatása, elhelyezése: a szumérben «*mu-*» (mü?), «*ma-*», a fontosabbra, a központra; az «*-eli*» pedig a kevésbé fontosra, a széleken lévőkre céloz ... a magyarban: a «*meg-*» a teljessre, a bevégzettre céloz; az «*el-*» a távolodást ... a «*majd*» pedig halogatást fejez ki, «*íme*» közvetlenséget (l. az előzőket a nyelvekről).

51. Az alany ismétlése az ige után, névmás által: a szumerben, lásd: St. Langdon, Szumér irodalom, Szövegek, 40; a kaukázusiaknál, a Himalája nyelveinél; a munda-kólnál (LSI, III. PI, 273), a magyarnál (a ház meg-épül *az* ...).

52. Meghatározatlanságok. — A szavak különféle jelentése a mondatban (l. a 27/b számot). A szumérben pl. «*du*» = menni, (kivétel) a «*du*» (ugyanazon jellel) = tenni, és még számos eset ismeretes ... a magyarban: *szán* (valamire), *szán* (valakit), ... *kerül* (valamit), *sok-ba kerül*; a szanszkritban: egészen a jelentés felborulásáig (L. Renou, Szanszkrit nyelvtan, 136). — Ez a jellegzetesség

megvan az indo-európai nyelvekben is, így a németben, az angolban (*to get*) és más ilyen fajta nyelvekben. —

53. A beszédrészek sokoldalúsága a mondatok szórendjében: a szumérben (R. Jestin, Rövid szumér nyelvtan, 31/32 és 51/52), a kezdetleges finnugorban ... a régi magyarban. (A. Sauvageot, Mondat- és alaktan a finnugor nyelvekben, 5—6, 8, 10—11. oldal).

ÖSSZEFOGLALÁS

*Az alant felsorolt nyelvek nyelvtani egyezései
a számérrrel
az előző oldalakon felsorolt 53 sajátosság után:*

Északi finnugor nyelvek:

21 egyezés: (1, 5, 7, 9, 13, /15/, 16, 18, 21, 26,
27, 27 a, 27 b, 28, 32, 34, 38, 44,
45, 48, 55)

Török nyelvek:

29 egyezés: (1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, /12/, 13, /15/,
16, 18, 19, 20, 21, 25, 27, 27 a, 28,
29, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 46, 50,
51)

Magyar:

51 egyezés: (A 23. nem egyezik /archaizmus/;
a 11. és 14. viszonylagos egyezés;
a többi normális egyezés.)

Kaukázusi nyelvek:

24 egyezés: (1, 8, 9, /12/, 14, /15/, 16, 17, 19,
20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31,
32, 33, 41, 42, 43, 47)

Bászok nyelv:

4 egyezés: (/12/, 27 b, 28, 30)

Indo-európai nyelvek:

4 egyezés: (11, /15/, 47, 54)

Szanszkrit:

(/15/, 34, 37, 47, 54)

Akkád (szémita) nyelv:

5 egyezés: (11, 14, 16, 28, 30)

Hamita nyelvek:

3 egyezés: (11, 14, 28)

Kelet-afrikai nyelvek:

1 egyezés: (27 b)

Bantu:

2 egyezés: (10, 31)

Dravida nyelvek:

5 egyezés: (2, 3, /12/, 20, 28)

Munda-kól nyelvek:

9 egyezés: (1, 2, 8, 9, 16, 32, 40, 43, 48)

Tibet-burmai nyelvek:

12 egyezés: (1, 2, 3, 6, 8, 10, /12/, 26, 27 a, 28,
31, 39)

Kínai:

5 egyezés: (3, 7, 27, 27 b, 56)

Japán:

3 egyezés: (1, 7, 28)

Tunguz:

1 egyezés: (4)

Paleo-szibériai:

8 egyezés: (1, 4, 7, /12/, 20, 27 a, 29, 31)

Eszkimó:

3 egyezés: (1, 16, 32)

Óceániai nyelvek:

7 egyezés: (5, 6, 10, 11, 20, 23, 25)

Maléziai nyelvek:

2 egyezés: (16, 27 b)

Amerikai nyelvek:

(1, 27 a)

Megjegyzés:

Ebben az 1959-ről kelt táblázatbn a belső zárjelek közé foglalt számok azonosak a korábban felsoroltakkal egész a 32. számig. (A továbbiakban átugrottunk 2 régi számot.)

TÖRTÉNELMI KIEGÉSZÍTŐ JEGYZET SZKITÁK

Az ókorban a szkiták kapcsolatai Mezopotámiával ismeretesek: 612-ben Kr.e. benyomulásuk oda vagy bevándorlásuk, a médek és a babiloniak hívására. Az északi Mezopotámiában a szkiták 28 évig tartózkodtak, mint egyes városok és vidékek urai... Ókorbeli szerzők, így Trogus Pompeius szerint, ők voltak «Chaldea» vagyis Mezopotámia legrégibb urai, ... egy nagyon régi korban. Ebben a szumérok korát érthetjük bizonyára.

Szerző francianyelvű szótárának egyik jegyzékében a felsorolt szkita szavak, valamint másfelől többrendbeli jelentékeny adat, *n e m* kedveznek azon orientálisták nézetének, akik a *szkitákat* az *iráni* népek közé sorolták és nyelvüket az indo-európai nyelvek közé. A szkita nyelvmaradványok nem szólnak e mellett. Az a néhány indo-európai vonatkoztatás: tág, alkalmatlan és aligha meggyőző. Ami a szkita nyelvből fennmaradt, még a Herodotosz által görögösített színezetben is, szinte mindig egy kétségtelen szumér örökség nyomait viseli... A szumér nyelv pedig ragozó nyelvként ismeretes, míg az iráni nyelvek a hajtogató rendet követik.

Mindazonáltal — a történelem, a történelmi földrajz és többféle egyéb jel szerint, — szumér csoportok, gyarmatosok, hadifoglyok (Ibi-Zuen király és hívei) és menekültek is, a maguk idején, az iráni, a hegyi népekkel, akiket a szumérok is gyakran említene, mint a «kur» hegyvidékelieket, — bizonyára, ámbár részlegesen, elkeveredtek: a médekkel vagy őseikkel, a proto-médekkel, vagyis irániakkal ... Igen részleges szótári és talán nyelvtani egyezések sem maradhattak ezúton el. Noha az egyes részletek pontosabb ismerete még hátra van.

A történelem és a régészet részéről is, a szkiták felületes «iráni» osztályozásával szemben annak ellenkezőjét látjuk. A népek temetkezési szokásai, kivált az ókorban, szinte eltörülhetetlen és igazoló hagyomány értékével bírtak, ami a népek arculatát és hovatartozását illeti.

Az irániak a holttesteket, tisztátalannak vélt voltuknál fogva, fel a tetőkre vagy dombokra keselyűk martalékaul vetették oda. Míg a szumérok, a szkiták, valamint ivadékaik és utódaik, alig szólva itt hunokról és magyarokról, — ellenkezőleg lent, még a pincébe is, pl. a szuméroknál, vagy tumulus-nak nevezett dombok (kurgánok) alá, sőt még sírboltokba is temették el őket... (sepulchrum scythicum néven, a krónikák szerint még a középkorban is) ... még pedig a halottnak kijáró mindenfajta tisztességgel. Királyokat, vezéreket a részükről kedvelt személyekkel és tárgyakkal egyetemben. Kivált az előbbieket, többrendbeli esetben.

(Az eredeti francia kiadás 151./152. oldala.)

TÖRTÉNELMI KIEGÉSZÍTŐ JEGYZET

KAZAROK

A szkiták által az ókorban a Fekete-tengertől és a Kaukázustól északra elfoglalt területen utóbb, a VI.-tól a X. századig, a kazarak birodalma terült el. A kazarak népi jellege sokáig vitás volt és a mai napig is eltérően gondolják el azt. A XIX. században J. Klaproth: *Tableau d'Asie. Migration des peuples*, Paris, 1826 c. művében, — minekutána, hogy «töröknek» vélte a kazarakat, — mégis finnugoroknak jelezte őket sokáig. H. Horworth: *The Kazars* (1878) c. művében előbb az ő nézetéhez csatlakozott, amíg azután a Klaproth korábbi véleményére tért vissza. Újból erősítve, hogy a kazarak mégis törökök kellett, hogy legyenek. De utóbb ennek ellenére kételyei támadtak. Eloszlatásukra abban vélt megállapodni, hogy a kazarak *nem* törökök, mint ahogyan mi magunk a szót értjük («not what we call Turks»), — hanem «törökök» (turkok) anélkül, hogy török nyelven beszélnének.

Lám, a görögnyelvű történetírók (Konstantin, Menander, Prokop) a Kaukázustól és a Fekete-tengertől északra lakó népekről szólva, így betűzik mindig: Tourk és nem

úgy: Türk... (Egyetlen magánhangzó, az üpszilon, elég lett volna a görög nyelvben, a hangzás kedvéért.)

Az e korbeli szerzők megkülönböztetik a nyugati «turkokat» az Uralon-túli keleti törököktől. Ezek utóbb önmagukat «türk» néven nevezik. E kifejezés értelmezése mostanáig sem kielégítő («erős», ez nem valószínű és ebben az értelemben alig ismeretes). — Szótári igazolás nélkül egy népnév egyedül nem igazolja az illető nép nyelvét. (Még kevésbé a «tourk» népnév.)

Az ismeretlen eredetű «türk» szót itt elhagyva, a másik, a «turk» szó a távoli látszatú szumér nyelvben igen pontos értelemben található meg... Az eredetinek látszik ez, míg a türk-név mintegy származékos árnyalatnak tűnik.

Ez a «turk» név: két szumér szó könnyű egybeilleszkedésének mutatkozik; még kettősen is:

1. tur + ug (vagy ung) = «fia a népnek», vagy melléknév előrehelyezésével, régebbi szumérben:
2. tur + ug = kis (vagy kisebbfajta) nép, «fia-nép».

A többrendbeli törzsre oszló, nagyrészt szumér eredetű későbbi szkita nép egy járulékos nevének tudható be ez utóbbi.

A kazarok, a szkiták ivadékai, csak szervezkedésük elején és ritkán, szerepelnek ezen a néven.

Az egykorú arab írók ezután, betűsorukat használva, megírták, hogy a kazarok *nem* törökök. Vagyis nem, ahogyan most mi értjük... Ibn Haukal geografus például: «A kazarok nyelve úgy a török nyelvektől, mint más, akkor ismert nyelvtől eltérő»... A kazar nép rokonai,

társainak nyelve, az avaroké, magyaroké, ó-bolgároké, más nyelvnek, a kazarokétól különbözőnek, idegen fül számára nem igen hangozhatott. Konstantin császár utóbb «dialektos», csupán nyelvjárásnak is minősíti a magyarok és a kabarok/kazarok nyelvét.

A hajdani szumér és ó-szkita nyelv pedig, a maga eredetiségében, akkor már régóta nem élt.

(Az eredeti francia kiadás 153./154. oldala.)

TÖRTÉNELMI KIEGÉSZÍTŐ JEGYZET MADAGARIA

ma-da + gar = (szumér: (ŠL, LM 342),
1 /ország + 2/ helyez-,át-helyezés ... (hasonlóan):
ki-gar(-ra) = (szumér) gyarmat, település (ŠL 461/299).

A mada-gar szó-együttes Kaukáziában újból feltűnni látszik, két város, a nagyobb és a kisebb Madgar(-ia), azaz Magyar-nak a nevében. A korai középkorban arab írók említik: Abulfeda utólag, X. századbeli források nyomában. (Ibn Haukal, a geografus szerint is.) A városok földrajzi helyzetét, a Kuma és a Bujvola mentén, Abulfedánál pontosan megtaláljuk. (Lásd idevonatkozóan a Magyar» népnévet.) A XIX. században, 1825 és 1828-ban, Magyar város romjait egy örmény pap, Medicis Mihály is látta; utazó és földrajzi író volt. Elbeszélését a szintén örmény származású Lukácsy Kristóf, szamosújvári pap és nyelvész is közölte, 1870-ben. A romok a szomszédos, kaukázusi örmény falu lakosai szerint az ókorbeli szkítáktól erednek. A XVIII. században az

utazó Turkolyi Sámuel és egy francia utazó, ott jártukban, az egyik rajzos vázlatot készített, emeletes pavilonokat látni rajtuk. — A romok közül köveket egy orosz város építésére később el is hordtak. — Magyar-ban kései, töröknyelvű, aprófeliratokat is találtak; a XIII. századbeli tatár hódítás és vele török csapatok megjelenését jelzik ezek. A X. századra, a városnak akkor még magyarul idejére a szórványok nem vonatkozhatnak.

Konstantin császár a nyugat felé vonuló magyarok üzenetváltásait említi meg, a hátramaradó, vagy keleti székhelyeikre visszatérő, vagyis mint mondja, «Perzsia táján» lakó többi magyarokkal... Az író császár, úgy látszik, itt a nyugatról délkelet felé, Perzsia felé vivő útra gondolt, a perzsákkal több ízben hadat viselő, bizánci tájékozódás révén.

Magyar lakosai a nagy tatár özön idején valószínűleg elbujdostak a kaukázusi hegyekben, vagy megölték őket.

Megjegyezni való: A magyar nép nevének magyarázata több magyar történetíró részéről, úgymint Muager-is, vagy Megyer, kevésbé alapos... Másként még: mansi-eri, vagy éppenséggel, mos (?), — nyelvészeti és történelmi szempontból is még ezen felül is önkényes.

*

Záró megjegyzés: Az ókori szkita ősök eredeti nyelve a korai középkorban már holt nyelv volt. Vagyis az Urál-tól nyugatra és a Fekete-tengertől északra az ókorból ismeretes népek nyelve. (Lásd a francia, eredeti kiadásban a szkita nyelv maradványainak jegyzékét.) —

A korai-ókorbeli szumér nyelvet pedig, a Kaukázuson túlról, nevezetesen Mezopotámiából lévén, a középkorban persze még nem fedezték fel a maga eredetiségében.

A szumér nyelv elemei (lásd a francia kiadásban felsorolt 938 cikkelyt és a továbbiakban közölt nyelvtani fejtegetést) — Közel-Keletről elszármazott szkiták és rokonaik révén a Kaukázustól és a Fekete-tengertől északra származtak el.

(Az eredeti francia kiadás 157. oldala.)

SZAKIRODALOM

- Anton DEIMEL: Sumerische Grammatik, 1939.
Sumerisches Lexikon, 1930—1939.
Sumerisch-Akkadisches Glossar
Akkadisch-Sumerisches Glossar
- Benno LANDSBERGER: Materials for a Sumerian Lexicon
I—VIII.
- René LABAT: Épigraphie Akkadienne, Paris, 1948.
- Raymond JESTIN: Abrégé de Grammaire sumérienne, Paris, 1952
Le Verbe sumérien, I.—III. Paris, 1943—1954.
- C. J. GADD: A Sumerian Reading Book, 1926.
- Adam FALKENSTEIN: Die Grammatik der Sprache GUDEAs,
1949—1950. Fluch über Agadé. (Oeuvres.)
- S. N. KRAMER: The Sumerians, 1963. — Enki and Ninhursag
(textes divers et œuvres).
- Arno POEBEL: Grundzüge der sumerischen Grammatik, 1923.
- Ed. SOLLBERGER: Le système préfixal dans les inscriptions
présargoniques.
- Fr. DELITSCH: Sumerische Grammatik, 1914.
- P. WITZEL: Textes poét. sumér. et Œuvres (Keilinschriftl.
Studien).
- St. LANGDON: Sumerian Liturgical Texts, Aruru. —
UMBS, Philadelphia, 1917.
- Henri de GENOUILLAC: Textes de Dréhem (Nippur). —
Premières recherches à Kich, 1924.
- E. CHIERA: Sumerian Religious Texts, Upland, 1924.

E. I. GORDON: Sumerian Proverbs.
 W. W. HALLO: JAOS 88
 A. van DYCK: Œuvres
 Miguel CIVIL: Œuvres
 Victor CHRISTIAN: Die spr. Stellung des Sumerischen, 1932.
 Neue Beiträge zur sum. Grammatik, 1957.
 WEISSBACH: Die sumerische Frage, 1898.
 MELLET-COHEN: Les Langues du Monde, I re et II e éditions,
 Paris, 1952.
 C. S. BALL: Chinese and Sumerian, Oxford, 1913.
 St. KONOW: Linguistic Survey of India
 . HEVESY: Finno-ugrisches aus Indien, Wien, 1931.
 TSERETHELI: Publ. dans «Journal of the Royal Asia Society».
 K. BOUDA: Die Beziehungen des Sumerischen zum Baskischen,
 Westkaukasischen und Tibetischen.
 SETÄLÄ: Publ. dans le «Journal de la Société finno-ougrienne»
 T. LEHTISALO: Die ur-uralischen Ableitungssuffixe,
 Helsinki, 1936.
 W. STEINITZ: Ostiakische Chrestomathie, Stockholm, 1942.
 A. SAUVAGEOT: Syntaxe et Morphologie dans les langues
 finno-ougriennes, Paris, 1938.
 BALASSA-SIMONYI: Magyar Nyelvtan.
 A. DIRR: Einführung in die kaukasischen Sprachen, München.
 O. DONNER: Oefversigt..., Helsinki, 1872.
 DANISMEND: Dictionnaire Turc-Français, Français-Turc
 A. VÁMBÉRY: Wörterbuch (Dictionnaires des Langues turques).
 G. DUMÉZIL: Conférences, 1934.
 L. RENOU: Grammaire Sanskrite, Paris, 1930.
 UHLENBECK: La langue basque
 Pierre LAFITTE: La langue basque
 N. E. VROUYR: Répertoire étymologique de l'arménien.
 BORK: OLZ, 27 caucasiques).
 Björn COLLINDER: An Etymologic Dictionary of the Uralic
 Languages, Uralo-Altaica, Stockholm, 1955.
 GROENBECH: Kumanisches Wörterbuch
 HÉRODOTE: Œuvres, par LEGRAND.
 W. HORWORTH: The Kazars (1878).
 HIPPOCRATE: Œuvres, par J. DENIKER.
 L. LEGRAIN: Economic Texts

T. HACKMANN: Economic and Administrative Texts.
 J. C. GADD, N. S. KRAMER: Ur-Excav.-Texts (UET).
 Jules MARTHA: La Langue étrusque, Paris, 1912.
 B. CARRA de VAUX: La langue étrusque,
 Honoré Champion, Paris, 1911.

TARTALOM

Bevezetés	7
A szumér nyelv helyzete	9
Alaktani és mondattani jellegzetességek összehasonlítása	

Távoli nyelvekkel

1. Különböző afrikai nyelvek	14
2. Nyugat-afrikai	14
3. Berber	14
4. Amerikai	14
5. Malájföldi	15
6. Tibet-burmai	15
7. Munda-khol	15
8. Dravida	15
9. Bászok, euszkara	17

A Folyamköz-környéki nyelvekkel

1. Elamita	20
2. Hatti, proto-hatti	21
3. Hettita	21
4. Cháld vagy háld	21
5. Hurrita	22

A szumérrel kapcsolatos mai nyelvekkel	
Az örmény	25
A kaukázusi	26
A török	29
A finn-ugor (északiak)	32
A magyar	35
A japán	58
Közös vonások összefoglalása	60
Nyelvcsoportok összehasonlító táblázata	65
Ennek rövid összefoglalása	76
1. sz. Függelék: szkiták	79
2. sz. Függelék: kazarok	81
3. sz. Függelék: Madagaria	84
Szakirodalom	87

JEGYZETEIM